
СТРАТЕГІЯ — ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

*Україна: інтелект нації на межі століть. —
К.: Інтелект, 2000. — 508 с.*

Розбудова Української держави в умовах загальноцивілізаційної динаміки та глобалізаційних процесів значно актуалізувала роль і завдання національної еліти. Під впливом цих обставин в Україні щораз активніше і прискіпливіше проводяться дослідження, пов'язані з необхідністю дати вичерпне трактування поняттю «інтелект нації». Серед наукових праць, які відбивають результати цих досліджень, гідне місце посідає колективна монографія «Україна: інтелект нації на межі століть», що вийшла друком під патронатом Українського товариства «Інтелект нації», очолюваного першим Президентом України Л. М. Кравчуком.

Монографію написали В. М. Ворона, В. К. Врублевський, Ю. М. Канигін, В. П. Ксьонзенко, І. Ф. Курас, І. В. Маринич, Є. К. Марчук, В. В. Медведчук, О. О. Негода, В. Г. Панчук, В. І. Хорошковський. У слові до читача академік Б. Є. Патон зазначив, що «автори чи не найперше в Україні розглядають інтелект нації як інтегровану суспільну силу, висувуючи мету — дослідити його соціальну та інформаційну природу, механізми функціонування, взаємозв'язок духовності та менталітету народу. Інтелект, до того ж, розглядається як ключове поняття етногенетики, головний чинник відродження і самоствердження нації. У цьому контексті заслуговує на увагу спроба авторів визначити нову парадигму соціально-економічного прогресу України» (с.8—9).

Цю думку підтверджує Л. М. Кравчук, говорячи про майбутнє державного і національного становища України у глобальній економіці: «Україна — це нова молода держава, яка щойно здобула незалежність, починає розвиватись, і ми не можемо допустити домінування інших процесів, аби переважала лише глобалізація. Це суперечить нашим національним інтересам. Ми повинні закріпитися як нація, політична нація і одночасно брати участь у єдиному світовому процесі — процесі глобалізації» (с. 14).

Наведені висловлювання вельми конструктивні і продуктивні саме зараз, коли нерідко під виглядом прихильності до глобалізаційних процесів нехтують державним чинником пом'якшення їх негативних наслідків для України. Однак не треба забувати, що національна держава існує насамперед для того, щоб захищати своє населення від глобалізаційних катаклізмів. Таку політику проводить кожна держава. Це має бути вектором поведінки і України.

Звичайно, держава діятиме ефективніше, якщо зможе спиратися на потужний інтелект нації, суть, параметри, генетику, закономірності розвитку якого всебічно з'ясовано в даному дослідженні. Перший розділ монографії присвячено сутності інтелекту нації, його тонкоструктурним механізмам у контексті незалежності та гідності нації.

Останнє нині набуває особливої значимості, бо майбутній світ, як пишуть автори, вимальовується аж ніяк не в рожевому забарвленні. Він швидше буде вкрай суворим, жорстким, ієрархічним. Не вщухне, а, навпаки, може загостритися боротьба народів «за місце під сонцем», за свою «екологічну нішу» в цьому складному світі. І кожна нація, яка претендує на незалежність, авторитет у світі, має подбати не тільки про формування своїх

інтелектуального і духовного потенціалів (і структур, що їх підтримують), а й про оборонний потенціал з відповідними силовими структурами» (с.63).

Здається, важко чіткіше сформулювати стратегію поведінки української нації та її інтелектуалів на початку XXI століття. Зазначені парадигми мають бути постійно в полі зору української держави і громадянства, якщо ми хочемо з національною гідністю увійти в глобалізаційні процеси світової спільноти.

Важливим завданням інтелекту нації на цьому витку розвитку цивілізації є оволодіння інформаційними технологіями у найширшому їх розумінні. Однак, на нашу думку, не варто було зводити місце інтелектуального потенціалу до ролі головної продуктивної сили суспільства (с. 64), оскільки поняття «головної продуктивної сили», будучи вирваним із системи матеріалістичного світогляду, не розкриває всього змістового потенціалу нації чи її провідної верстви.

Втім, у другому розділі монографії зустрічаємо повніше визначення, в якому констатується, що головним складником інтелекту є «національно-вольовий потенціал, дух народу — всепроникна, трансперсональна енергія потягу до життя» (с. 74). Це щось більше, ніж продуктивна сила у матеріалістичному тлумаченні. Згадаймо вираз Івана Франка: «дух, що тіло рве до бою». Шкода, до речі, що автори монографії майже не скористалися енциклопедичною спадщиною великого Каменяра.

У книзі послідовно проводиться тема необхідності утвердження національної ідеї в українському державотворенні. «Нація, держава відбудеться, — читаємо тут, — якщо її цементує національна ідея» (с. 77). Автори переконані, що цією ідеєю мають бути пронизані освіта і наука, про які йдеться в окремому розділі, присвяченому розгляду структури інтелекту і механізмів його використання. Зокрема, з цікавістю читається підрозділ про українську академічну науку, кадровий потенціал якої в останні роки, на жаль, відчутно зменшився. Незважаючи на це, «Національна академія наук України як вища наукова установа, — сказано в монографії, — має достатній потенціал, щоб за належної державної підтримки забезпечувати необхідний розвиток фундаментальних наук, брати найактивнішу участь у розбудові незалежної України» (с.95).

Оцінюючи освітній і науковий потенціал України, дослідники вельми докладно проаналізували його форми, здобутки і втрати. Водночас вони прагнули з'ясувати духовно-моральну складову цього потенціалу. І хоча вони не змогли повною мірою реалізувати свій намір, варта уваги вже сама постановка питання про «фундаменталізацію» системи освіти та підвищення її ролі в інтелектуалізації суспільства.

Порівняно новим можна вважати заклик до духовного збагачення нації, оскільки українській душі особливо близька «філософія серця». «Духовна спрямованість інтелекту української нації, — стверджують дослідники, — винятково важлива його риса» (с. 124). Однак не можна зводити українську духовність тільки до християнських цінностей, як це нерідко робиться. Адже українська духовність має дохристиянські витoki. Вона — надійне джерело формування інтелекту нації, суттєвою прикметою якого мають бути національні почування.

Власне вони — головний засіб подолання інтелектуальної кризи, про яку так повно говориться у рецензованій праці. Протистояння песимізму, бездіяльності, впливу інтелекту та інформації за кордон має стати одним з головних завдань державної політики. Так вважають автори дослідження, і з цим не можна не погодитися. Втрата «... багатьма вченими патріотизму — наукового і національного... — це не просто

небезпечно, бо вчені зараз — головні рушії прогресу нації, власники основного ресурсу людства — інформації» (с. 132).

Окремо у книзі аналізується космічна програма України, її місце в інтелектуальному прориві у XXI століття. Шкода, що дослідники не намагалися з'ясувати причини, чому в Україні забуто космогенні погляди, які сформувалися ще наприкінці XIX століття.

Заслуговує на увагу прагнення авторів монографії обґрунтувати сучасні форми, методи, засоби інтелектуалізації українського суспільства, виходячи з конкретних умов і завдань. Звичайно, у цьому зв'язку велике значення надається з'єднанню інноваційно-інформаційних технологій з виробництвом, збереженню техніко-технологічних і організаційних надбань попереднього періоду, підвищенню рівня державного управління інформаційними ресурсами.

У визначенні інформації автори виходять за межі матеріалістичних тлумачень. За нинішніх умов це новий і перспективний аспект, оскільки структури інформатики не узгоджуються з «грубою матеріальною логікою» (с.221).Такий підхід відкриває простір для новаторських досліджень.

Значною мірою це стосується і етногенетики інтелекту, тобто його етнічної спадкоємності, зокрема «нової й дещо несподіваної сторони проблеми етнічного організму та його інтелекту, а саме — проблеми генези та еволюції. Йдеться про своєрідну етногенетику» (с. 230). Це справді дуже важливе і маловивчене питання. Воно складне вже тим, що нині відсутня однаковість у поглядах на етногенез українства в уявленнях щодо того, де шукати його витoki — у трипільській культурі чи на руїнах Київської Русі. Або таке запитання: якою мірою природне середовище увійшло в інтелектуальну свідомість українського етносу?

В оптимістичному аспекті ставиться проблема патріотизму: «Потрібен цілеспрямований «психологічний вибух», сплеск патріотизму, здорового націоналізму» (с. 264). Додамо, що це особливо актуально тепер, коли суспільство «загрузло» в поточних проблемах боротьби за елементарне виживання, що супроводжується ентропією психологічно-етнічної енергії. У цій ситуації потрібна велика мета, бо вона породжує енергію народу. Для всієї нації важливо «мати патріотичну, високоморальну, розумну, талановиту еліту» (с. 276).

Моделюванню національного менталітету присвячено окремий розділ монографії. «Ми виходимо з того, — пишуть дослідники, — що усвідомлення структури і особливостей функціонування етнопсихологічного типу українців... надзвичайно важливе для становлення нації та розбудови держави» (с. 320). Як ідеологічний двигун суспільного інтелекту розглядається національна ідея. У цьому контексті висвітлюється генеза української національної ідеї. Однак названі тут персоналії, на наш погляд, надто обмежені. Варто було згадати економістів, які стояли на позиціях українського патріотизму, — Володимира Навроцького, Федора Щербину, Михайла Тугана-Барановського, Юліана Бачинського.

Висновок з проведеного дослідження зводиться до того, що «національна ідея — визначальна характеристика духовного світу та інтелекту нації на відповідному етапі розвитку. Вона розвивається, вдосконалюється, дедалі більше орієнтуючись на загально визнані демократичні цінності» (с. 333). Отже, національна ідея та ідея демократії розглядаються не як антиподи, а як органічна єдність.

На це доводиться звертати увагу, бо в Україні тривалий час національна свідомість і національна ідея всіляко паплюжились. Не бракує і нині сил, яким чужа національна ідея. Це визнають і автори монографії. Вони пишуть, що «на шляху здійснення сучасної української ідеї буде ще багато труднощів. Але відступати нам нікуди. Дорогу здолає той, хто іде вперед» (с. 349).

Добре сказано і переконливо, а головне, — мобілізуюче. Нам і справді відступати нема куди, бо Україна — це наша Батьківщина. В її політиці має реалізуватися національна ідея, що переконливо довели автори монографії. Саме на основі національної ідеї можна протистояти інформаційним небезпекам, які загрожують народові. «Інформаційне середовище нації, — стверджують дослідники, — стає вирішальним чинником підтримки її гідності і підвищення рівня життя у світі, що ускладнюється» (с. 375). Отже, інформаційна безпека нації — це потужна база виживання і поступу в XXI столітті.

Саме в цьому руслі розвивається тема в останніх розділах монографії. Тут зосереджується увага на вузлових проблемах внутрішньої та зовнішньої політики Української держави. Йдеться не тільки про національну економічну стратегію і зовнішньоекономічну орієнтацію, а й про економічну науку (с. 424—425). Шкода, що не знаходимо тут жодного українського імені. Тим часом весь світ знає Сергія Подолинського, Михайла Тугана-Барановського, Євгена Слуцького, Павла Чомку, Миколу Яснопольського. Адже вони торували нові шляхи в економічній науці, а їхній творчий доробок увійшов до світової економічної класики. Однак їм чомусь не знайшлося місця у книзі про інтелект української нації.

«Українці, — констатується далі, — мають реальну можливість піднести свій інтелектуальний потенціал на вищий, сучасний рівень, сформувані сучасну модерну націю, зробити внесок у сукупний інтелект людської цивілізації» (с. 492). Цей конструктивний, мобілізуючий і обнадійливий висновок зроблено на основі всебічного аналізу інтелекту української нації, його історичних витоків, етногенетичної природи, головних компонентів, тенденцій розвитку, місця і ролі у розбудові національної системи з усіма її підсистемами і векторами входження в глобалізовану цивілізацію XXI століття.

Оцінюючи загалом рецензовану монографію, варто зазначити, що ця колективна праця є фундаментальним науковим доробком. Вона присвячена малодослідженій проблемі, пов'язаній з вирішенням складних завдань соціального та гуманітарного розвитку України, входження її до світової інтелектуальної спільноти.

**М. ДОЛІШНИЙ, академік НАН України,
С. ЗЛУПКО, доктор економічних наук**